

οὐσα ἐνεργεία πρὸς τὸ εἶδος λαβεῖν· τὸ γὰρ εἶναι καὶ τὸ μὴ εἶναι δυνάμει τε καὶ ἐνεργεία λέγεται, ὥστε τὸ γινόμενον πῆ μὲν ἐξ ὄντος, πῆ δὲ ἐξ μὴ ὄντος γίνεται. Καὶ ἄλλους δὲ προστίθῃσι τρόπους τοῦ λύεσθαι τὴν ἀπορίαν τῶν ἀρχαίων ἐκ τῶν καθ' αὐτὰ ποιούντων ἢ πασχόντων, καὶ κατὰ συμβεβηκός, ὡσαύτως δὲ καὶ τῶν ἐκατέρως οὕτω γινομένων. 5

Ὅτι τὸ εἰρημένον πρὸ μικροῦ, ὅτι λόγῳ δύο εἰσὶν ἢ τε ὕλη καὶ ἡ στέρησις, δείκνυται οὕτως. Ἡ γὰρ ὕλη καθ' αὐτό, ἡ δὲ στέρησις κατὰ συμβεβηκός, ὡς ἐν αὐτῇ θεωρούμενης. Ἔτι, ἡ μὲν στέρησις οὐκ ἔστι καθ' αὐτό, ἡ δὲ ὕλη οὐκ ἔστι κατὰ συμβεβηκός διὰ τὴν ἐν αὐτῇ νοουμένην στέρησιν· καὶ ἡ μὲν ὕλη ἐγγύς πως τῆς οὐσίας ἐστίν· ἡ δὲ στέρησις 10 οὐδαμῶς.

Ὅτι ἡ ὕλη συναίτιός ἐστι τῶν γινομένων τῇ μορφῇ εἴτουν τῷ εἶδει ὑπομένουσα, ὡπερ ἡ μητὴρ ἢ τὴν ὕλην παρέχουσα· καὶ ἔτι αὕτη ἐστὶν ἡ ἐφιεμένη τοῦ εἶδους εἰς αὐτοτέλειαν τῶν ὄντων καὶ γινομένων· οὐ γὰρ ἡ στέρησις ἐφίεται τοῦ εἶδους, ὅτι ἐναντίον ἐστὶ, φθαρτικὰ δὲ ἀλλήλων 15 τὰ ἐναντία, καὶ οὐδὲν ἐφίεται τοῦ φθειρόντος αὐτό· οὐδὲ τὸ εἶδος ἑαυτοῦ ἐφίεται, ὅτι μηδέ ἐστὶν ἐνδεές ἑαυτοῦ· ἐφίεται δὲ τὸ τοῦ ἐλλείποντος ἑαυτῷ πρὸς τελειότητα.

Ὅτι ἡ ὕλη ἀγέννητος· πᾶν γὰρ τὸ γινόμενον ἐκ τινος ὑποκειμένου γίνεται, τοῦτο δ' ἐστὶν ἡ ὕλη, καὶ οὐκ ἂν ἐξ ἑαυτῆς γίνοιτο· οὕτω γὰρ 20 γίνοιτ' ἂν τὸ ὄν· ἔτι καὶ ἀφθαρτός ἐστὶν· τὸ γὰρ φθειρόμενον οὐκ εἰς τὸ μὴ ὄν φθείρεται, ἀλλ' εἰς τι, ἐξ οὗ τὴν ἀρχὴν ἢ γένεσιν· φθείροιτο ἂν οὖν ἑαυτήν, καὶ οὕτως εἴη ἂν ἐφθαρμένη πρὸ τοῦ φθαρῆναι.

Ὅτι ἐντεῦθεν χρὴ τὴν ὕλην οὕτως ὀρίζεσθαι· ὕλη ἐστὶ τὸ πρῶτον ὑποκείμενον ἐκάστῳ, ἐξ οὗ γίνεται τι ἐνυπάρχοντος μὴ κατὰ συμβεβηκός· 25 πρόσκειται δὲ τὸ μὴ κατὰ συμβεβηκός διὰ τὴν στέρησιν: —

Sur le livre II.

Ἐκ τοῦ βῆτα τῆς φυσικῆς ἀκροάσεως.

f. 159 v

Ὅτι τῶν ὄντων καὶ γινομένων τὰ μὲν εἰσὶ φύσει καὶ γίνεται, τὰ δὲ ἐ' ἄλλας αἰτίας, ὡς τὸ ἀπὸ τύχης καὶ αὐτομάτου γινόμενα, οἷον τὸ 30 σκάπτοντά τινα ἐπὶ φυτεία ἢ θεμελίῳ εὐρεῖν θησαυρόν, ἢ λίθον πεσόντα τυχεῖν ἐπιτήδειον εἰς καθέδραν· ἔτι, ὡς τὰ ἐκ προαιρέσεως γινόμενα ἐν τοῖς ἔχουσι λόγον καὶ ὄρεξιν ἢ φαῦλα λεγόμενα, ἢ ἀγαθὰ· ἀγαθὰ μὲν, ἂν κατὰ λόγον ὀρθὸν γίνωνται· τοῦναντίον δέ, ἂν μὴ κατὰ λόγον ἀλλ' ὀρέξει μᾶλλον ὑπὸ λόγου μὴ ἀγομένη· ἔτι, ὡς τὰ τεχνητά, οἷον 35 κλίμη, οἰκία, ἱμάτιον καὶ τὰ τοιαῦτα. Ταῦτα δὴ πάντα οὐκ εἰσὶ φύσει· οὐ γὰρ ἔχουσιν ἐν ἑαυτοῖς τὴν τῆς κινήσεως ἀρχὴν· μόνα δὲ φύσει καὶ γίνονται καὶ εἰσὶ τὰ οἰκοθεν καὶ ἐν σφίσι αὐτοῖς κινήσεως ἀρχὴν ἔχοντα

καὶ στάσεως, ὡσπερ ζῶα καὶ τὰ τούτων μέρη καὶ φυτὰ καὶ λίθοι καὶ τὰ ἀπλᾶ τῶν σωμάτων, πῦρ, ἀήρ, ὕδωρ, γῆ, τὰ λεγόμενα στοιχεῖα. Οὐκοῦν κυρίως εἰσὶν, ὡς καὶ αὐτὰ ἐξ ὕλης καὶ εἶδους, τῶν κυρίως ἀπλῶν καὶ πρώτων, συνεστῶτα. Εἰ τοίνυν οὕτω διεκλήνοχε τὰ φύσει τῶν μὴ φύσει τῷ ἐν ἑαυτοῖς ἄρχειν κινήσεώς τε καὶ στάσεως, εἴη ἂν ἡ φύσις ἀρχὴ κινήσεώς τε καὶ στάσεως πρώτως καὶ μὴ κατὰ συμβεβηκός· ἡ γὰρ κλίνη οὐχ ἢ κλίνη κινεῖται, ἀλλ' ἢ συμβεβήκεν αὐτῇ ἐκ ξύλου εἶναι· καὶ ἰατρός, ἰατρούων ἑαυτὸν νοσοῦντα, οὐχ ἢ νοσῶν τοῦτο ποιεῖ, ἀλλ' ἢ συμβεβήκεν αὐτῷ νοσοῦντι ἰατρῷ εἶναι· διὰ γὰρ τὸ συμβεβηκέναι τῷ ξύλῳ τὸ κλίνην εἶναι καὶ τῇ κλίνῃ κατὰ συμβεβηκός ἐστὶ τὸ κινεῖσθαι, ὃ πρώτως ὑπάρχει τῷ ξύλῳ· ὡσαύτως καὶ ἐπὶ ἰατροῦ νοσοῦντος καὶ τῶν ὁμοίων. Λέγονται δὲ φύσιν ἔχειν ὅσα τοιαύτην ἔχει ἀρχὴν ἐν ἑαυτοῖς, ἃ πάντα εἰσὶν οὐσίαι· ἐν γὰρ ὑποκειμένῳ τινὶ τὴν φύσιν θεωρεῖσθαι· κατὰ φύσιν δὲ λέγονται αἱ τε οὐσίαι καὶ τὰ καθ' αὐτὰ ὑπάρχοντα ταύταις, ὡς τῷ πυρὶ τὸ ἄνω φέρεσθαι, ἢ τὸ θερμαίνειν· τὰ γὰρ τοιαῦτα οὔτε φύσιν ἔχει, οὔτε φύσις ἐστίν, ἀλλ' ἐνέργεια φύσεως καὶ κατὰ φύσιν.

Ἔστι περὶ τῶν φανερωτάτων ἀποδείξεις οὐ δεῖ ποιεῖσθαι· ἀποδεικνύονται γὰρ ἂν διὰ τῶν ἥττον φανερῶν· τὸ δὲ πειρᾶσθαι τὰ δῆλα δεικνύναι f. 160 διὰ τῶν ἀφανῶν οὐ δυναμένου | διακρίνειν ἐστὶ τό τε δι' αὐτὸ καὶ μὴ δι' αὐτὸ γνῶριμον, ὃ πάσχειν ἐπίου ἐνδέχεται, ὡσπερ ἂν εἴ τις ἐκ γενετῆς τυφλὸς περὶ χρωμάτων συλλογιζοίτο. Τὰ τοίνυν αὐτόθεν γνῶριμα ἢ αἰσθητὰ συλλογισμοῖς καὶ διανοίᾳ μάταιον ἀποδεικνύειν πειρᾶσθαι, ὡσπερ τυφλώττοντας.

Ἔστι, κατὰ τὰ προειρημένα, φυσικοῦ ἐστὶ πραγματεύεσθαι καὶ σκοπεῖν 26 περὶ τοῦ ἐξ ὕλης καὶ εἶδους συγκειμένου προὔργου, τυγχάνειν δὲ προειδῶτα καλῶς περὶ ὕλης καὶ εἶδους· οὐ γὰρ ἐστὶ περὶ τῶν συνθέτων καλῶς θεωρεῖν, μὴ περὶ τῶν ἀπλῶν, ἐξ ὧν σύγκειται, προθεωρήσαντα· καὶ τοῦτο δείκνυσιν ἐπιχειρήμασιν. Ἐπι δὲ καὶ τῶν ἀρχαίων καθάπτεται, οἱ περὶ ὕλης μόνον ἐσκόπουν, δέον, εἰ περὶ τοῦ ἐνὸς μόνον ἐσκόπουν, 30 μάλιστα ἂν περὶ τοῦ εἶδους σκοπεῖν αὐτούς· τό τε γὰρ εἶδος μάλιστα τῆς ὕλης ἐστὶ φύσις, καὶ τοῦ εἶδους μάλιστα τὸ ἐξ ἀμφοῖν.

Ἔστι τὸ αἷτιον τετραχῶς· πρῶτον μὲν τὸ ὑποκείμενον καὶ ἡ ὕλη ὡς τὸ ἐξ οὗ· δεύτερον, τὸ εἶδος, ταῦτόν δὲ εἰπεῖν ὁ λόγος καὶ τὸ τί ἦν εἶναι· ἔπειτα τὸ πρώτως ποιητικόν· εἴρηται δὲ πρώτως ἐπὶ διαστολῇ τῶν ὑπη- 35 ρετικῶν καὶ ὀργανικῶν, ἃ καὶ αὐτὰ ποιητικὰ πῶς αἷτια δοκεῖ εἶναι· ἐπὶ τούτοις τὸ τελικόν, οὗ ἕνεκα πάντα γίνεται, ὡς τῆς ὑγείας ἕνεκα οἱ περίπατοι καὶ τὰ φάρμακα.

Ἔστι ἐγχωρεῖ τοῦ αὐτοῦ πλείω αἷτια εἶναι ὑπὸ τῷ αὐτῷ τοῦ αἷτιου λόγῳ, ὡσπερ ἀνδριάντος ποιητικόν αἷτιον ἢ ἀνδριαντοποιητικὴ καὶ ὁ 40 ἀνδριαντοποιός· ἐνία δὲ καὶ ἀλλήλων εἰσὶν αἷτια, εἰ καὶ κατ' ἄλλο καὶ

ἄλλο, ὡσπερ αἴτιον μὲν τῆς εὐεξίας τὸ πονεῖν ὡς ποιητικόν, αἴτιον δὲ τοῦ πονεῖν ἢ εὐεξία ὡς τελικόν.

Ὅτι ἐπαγωγικῶς πάντα ὑπὸ τοῖς τέσσαρασι τῆς αἰτίας τρόποις τοῖς εἰρημένοις πίπτοντα δείκνυνται· ὡς μὲν γὰρ τὸ ἐξ οὗ ἦγουν ὑλικόν αἴτιον τὰ στοιχεῖα τῶν συλλαβῶν αἴτια, καὶ ἡ ὕλη τῶν σκευαστῶν πάντων, καὶ τῶν σωμάτων τὰ λεγόμενα τέσσαρα στοιχεῖα, καὶ τὰ μέρη ὄτουοῦν ὄλου, καὶ αἱ προτάσεις τοῦ συμπέρασματος. Τὸ δὲ ὄλον καὶ ἡ σύνθεσις καὶ ἡ μορφή καὶ τὸ συμπέρασμα αἴτια ὡς τὸ εἶδος· σπέρμα δὲ καὶ ἰατρὸς καὶ ὁ βουλευσας καὶ ὁ τεχνίτης ἀπλῶς ὡς ποιητικά· τὸ δὲ ἐφ' ἐκάστῳ σκοπούμενον ἀγαθόν καὶ οὐ ἔνεκα τὰ ἄλλα, εἴτε ἀγαθόν εἴη ἀπλῶς, εἴτε φαινόμενον, καὶ εἴτε κινόν, εἴτε ἴδιον, τελικόν αἴτιον.

| Ὅτι τῶν τεσσάρων τούτων αἰτίων ἕκαστον τρόποις ποικίλλεται. f. 160^v πλείοσιν· λόγου χάριν, τοῦ ἀνδριάντος ποιητικόν αἴτιον καθ' αὐτὸ μὲν ὁ ἀνδριαντοποιός, κατὰ συμβεβηκὸς δὲ ὁ Πολύκλειτος ὅν προεῖρηται τρόπον· καὶ προσεχῶς μὲν ὁ Πολύκλειτος ἢ ὁ ἀνδριαντοποιός· περαιτέρω δὲ ὁ ἄνθρωπος ἢ ὁ τεχνίτης, καὶ ἔτι περαιτέρω τὸ ζῷον· καὶ ἀπλῶς μὲν ὁ ἀνδριαντοποιός ἢ ὁ Πολύκλειτος· συμπεπλεγμένως δὲ ὁ ἀνδριαντοποιός Πολύκλειτος, καὶ ἐπὶ τῶν περαιτέρω ὡσαύτως, ἂν συμπλέκωνται. Ἐτι, ἐνεργεία μὲν ὁ ἀνδριαντοποιῶν αἴτιον· δυνάμει δὲ ὁ ἀνδριαντοποιός, ὡσπερ ἐπὶ οἰκίας ὁ οἰκοδόμος ἢ ὁ οἰκοδομῶν· οἰκοδόμος μὲν γὰρ τὸν ἔχοντα τὴν ἔξιν σημαίνει καὶ δυνάμενον, καὶν μήπω ἐνεργῆ· οἰκοδομῶν δὲ τὸν ἐνεργοῦντα· ὡς εἶναι τοὺς τρόπους πάντας δώδεκα, οἷς τὸ ποιητικόν αἴτιον ποικίλλεται· ὁ δὲ αὐτὸς λόγος καὶ περὶ τῶν ἄλλων τριῶν αἰτίων. Ἐτι καὶ τὰ αἰτιατὰ ὡσαύτως τοῖς τρόποις τούτοις ποικίλλεται.

Ὅτι τὰ ἐνεργεία θεωρούμενα αἰτιατὰ καὶ αἴτια ἅμα ἀλλήλοις εἰσίν· ἅμα γὰρ ὁ τε οἰκοδομῶν ἐστὶ καὶ ἡ οἰκοδομουμένη παρ' αὐτοῦ οἰκία· οἰκοδομεῖ τε γὰρ οἰκοδομουμένην καὶ αὐτὴ παρὰ οἰκοδομοῦντος οἰκοδομεῖται. Ὅταν δὲ κατὰ τὸ δυνάμει θεωρῶνται, οὐκ ἀνάγκη ἅμα εἶναι· οἰκοδόμος τε γὰρ ἐστὶ, καὶ οἰκία οὐπω ἐστὶ· καὶ οἰκία ἐστὶ γενομένη, καὶ ὁ οἰκοδόμος ἐφθαρταὶ μετὰ τὸ ὑκοδομημένας.

Ὅτι τῶν ἀρχαίων οἱ μὲν οὐδὲ ἐμνημόνευσαν ὄλως τύχης καὶ αὐτομάτου ἐν τοῖς περὶ τῶν γινομένων λόγοις καὶ ὄντος ὡς ἀγνοοῦντες δήπου· οἱ δὲ μηδὲ εἶναι ὄλως αἴτια τινῶν ἐν τοῖς γινομένοις εἶπον αὐτά, ἀλλὰ πάντων ὠρισμένα εἶναι τὰ αἴτια. Ἐμπεδοκλῆς δὲ καὶ Δημόκριτος, τιθέντες αὐτά, ὁμῶς τῶν μὲν γεννητῶν καὶ φθαρτῶν ἐξαιροῦσιν, ὡς τῶν γεννητῶν πάντων κατὰ λόγον γινομένων· τῶν δὲ καθολικωτέρων τε καὶ τιμωτέρων ἐν τοῖς οὐσι τύχην καὶ αὐτόματον αἰτίας εἶναι λέγουσιν, οἷον τῆς τῶν στοιχείων διακρίσεως καὶ τάξεως αὐτῶν τῆς ἐν τῷ παντὶ καὶ οὐρανοῦ αὐτοῦ καὶ τῶν ἐν οὐρανῷ πάντων· οὗς ἐλέγχει Ἀριστοτέλης οὐ μόνον ἀδύνατα λέγοντας, ἀλλὰ καὶ τοῖς φαινομένοις ἐναντιούμενα· προ-

δύλως γὰρ πᾶσι· τὰ μὲν οὐράνια εὐτάκτως καὶ ὡσαύτως ἔχουσι καὶ
 χινοῦνται· ἐν δὲ τοῖς γεννητοῖς καὶ μερικοῖς πολλὰ γίνεται, εἰ καὶ σπανιώ-
 f. 161 τερα, παρὰ τὸν κοινὸν ἐκάστοις | ὅρον τῆς φύσεως. Τριχῆ γὰρ διαιρου-
 μένων τῶν γινομένων, οὔτε ἐν τοῖς ἐξ ἀνάγκης γινομένοις καὶ ἔχουσιν
 6 ἀνατολάς, δύσεις, ὠρῶν ἀλλαγὰς καὶ τὰ τοιαῦτα, οὔτε ἐν τοῖς ἐπὶ τὸ
 πολὺ γινομένοις, ὡς ἔχει τὸ πενταδάκτυλον γίνεσθαι τὸν ἄνθρωπον, ὃ
 γένοίτ' ἂν καὶ ἄλλως ποτέ, εἰ καὶ σπανίως, ἀλλ' ἐν τοῖς ἐπ' ἔλαττον γινο-
 μένοις εὐρίσκεται ἡ τύχη καὶ τὸ αὐτόματον· ἐξιῶν τις ἐπ' ἀγορὰν ὠνή-
 σασθαί τι, ἐνέτυχεν ἐπανάχοντι· ὀφειλέτη, πολὺν ἀποδιδιοῦντι χρόνον, ἢ
 10 ὀλισθήσας τὸν πόδα συνέτριψε, καὶ τις φρέαρ ὀρύττων εὔρεθη σαυρόν, καὶ
 ὅσα τοιαῦτα ἐπ' ἐλάχιστον γίνεται.

Ὅτι τὰ μὲν ἕνεκά του γίνονται ἢ κατὰ προαίρεσιν, ὡς τὸ λούσασθαι
 καὶ εἰς ἀγορὰν ἀπελθεῖν ἢ μί, ἢ κατὰ φύσιν, ὡς ἔχει τὰ τῶν ζώων καὶ
 τῶν φυτῶν καὶ τὰ τῶν βαρέων· λίθος γὰρ ὑπόθεν ἐνεγχεθῆς μέχρι τῆς
 16 γῆς φέρεται, ἂν μί τι προσίστηται, τὸν τοῖς βαρέσιν οἰκείον τόπον τὸν
 κάτω ζητῶν. Ἐν τούτοις οὖν τοῖς ἕνεκά του φαίνεται καὶ ἐπισυμβαίνει
 ἡ τύχη καὶ τὸ αὐτόματον, καὶ ἔστιν ἡ τύχη κατὰ συμβεβηκὸς αἴτιον ἐν
 τοῖς προαιρέσει γινομένοις τοῦ μὴ ὄντος τότε κατὰ προαίρεσιν, γενομένου
 δ' ἂν καὶ κατὰ προαίρεσιν τῆ τύχῃ ἀποβαίνοντος· ὁ γὰρ μὴ ἀπελθὼν εἰς
 20 ἀγορὰν ἐπὶ τῷ ἐντυχεῖν τῷ ὀφειλέτῃ ἀλλ' ἐπὶ τῷ τὰ πρὸς χρεῖαν ὠνή-
 σασθαι, ἀπῆλθε μὲν ἂν καὶ ἕνεκα τοῦ τὸν ὀφειλέτην εὔρειν, εἰ ἴδῃε ὅτι
 εὐρίσει, ἀλλ' οὐ τούτου χάριν ἀπελθὼν ἕνεκα μὲν τοῦ προδήλως ἀπῆλθε,
 τοῦ ὠνήσασθαι τὰ πρὸς χρεῖαν δηλονότι· κατὰ τύχην δὲ καὶ τὸν ὀφει-
 λέτην εὔρεν, τυχαίως οὕτω συμβάν. Τὸ μὲν οὖν καθ' αὐτὸ αἴτιον ὠρισ-
 26 μένον ἐστίν, τὸ δὲ κατὰ τύχην ἀόριστον· ὁ γὰρ τοῦ χρέους ἕνεκα ἀπελθὼν
 καὶ τὸν χρεώστην εὔρων ἔσχε τὸ ἀποτέλεσμα τῆ προαιρέσει συμβαῖνον
 καὶ ἐν μιᾷ ταύτῃ σύμφωνον· ὁ δὲ τυχαίως τὸν χρεώστην εὔρων ἐνδέχεται
 καὶ χρεῖας ἕνεκεν ὠνίων ἐλθῶν, καὶ θέας μόνον ἕνεκα, καὶ διώκων τινὰ
 ἢ φεύγων τῷ χρεώστῃ περιτυχεῖν, ὥστε ἀόριστα τὰ αἴτια ἐν τοῖς ἕνεκά
 30 του πραττομένοις τῶν τύχῃ ἀποβαίνοντων. Καὶ διὰ τοῦτο ὀριστέον οὕτω
 τὴν τύχην· τύχη ἐστίν αἴτιον κατὰ συμβεβηκὸς ἐν τοῖς κατὰ προαίρεσιν
 ἕνεκά του· ὅθεν καὶ περὶ τὰ αὐτὰ τύχη τε καὶ διάνοια· ἢ δὲ προαίρεσις
 οὐκ ἄνευ διανοίας· εἰ δὲ περὶ τὰ αὐτὰ, ἀλλ' οὐχ ὡσαύτως.

f. 161^v | Ὅτι τῷ τοιούτῳ ὀρισμῷ τῆς τύχης συνάδει πως καὶ τὰ τῶν πα-
 36 λαιῶν ἢ τῶν πολλῶν περὶ αὐτῆς λεγόμενα, ἡγουν τὸ ἄλογον καὶ τὸ ἀβέ-
 βαιον καὶ τὰ τοιαῦτα.

Ὅτι τὸ αὐτόματον ἐπὶ πλέον τῆς τύχης· ὅθεν καὶ οὐκ ἀντιστρέφει.
 Τύχη γὰρ ἐν τοῖς προαιρετοῖς καὶ πρακτοῖς ἰδίως, ἐν οἷς καὶ τὸ εὐτυχεῖν·

τὸ δὲ αὐτόματον ἰδικώτερον ἐν ἀλόγοις ἀψύχοις καὶ νηπίοις καὶ ὅλως ἐν τοῖς οὐκ ἔχουσι προαίρεσιν, καὶ ὅταν ὁ ἵππος, ἐκ τοῦ κατασχόντος πολεμίου ἐπὶ πηγγὴν πεμφθεὶς, δραμῶν τῷ προτέρῳ δεσπότη παραδοθείη, ἢ τρίπους κατενεγχθεὶς σταίη ἐν τῷ οἰκείῳ σχήματι. Καὶ ἔστι τὸ αὐτόματον ἐν τοῖς ἀπλῶς ἕνεκά του γινόμενοις, ὅταν μὴ τοῦ συμβεβηκότος ἕνεκα γίνηται καὶ ὧν ἔξω τὸ αἷτιον. Τοῦτο δὲ πρόσκειται διὰ τὰ κατὰ φύσιν γινόμενα οὕτω· ὡς εἰ κύβος καταπεσὼν γένηται εἰς καθέδραν ἐπιτήδειος· οἰκοθεν γὰρ ἔχει τὸ οὕτω στήνα· τετράγωνος ὧν, καὶ ἄλλως ἀδύνατον. Καὶ ἔστι τὸ αὐτόματον τὸ αὐτομάτην γινόμενον, ὅταν συμβῆ, τοῦτο μὴ δι' ὃ καὶ οὐ ἕνεκα γέγονεν· ὃ τε γὰρ ἵππος, ζητῶν τὰς συνίθεις πηγὰς, ἐγένετο τοῦ δεσπότου οὐκ αὐτοῦ χάριν, καὶ ὁ τρίπους οὐ κατέπεσεν εἰς τὸ γενέσθαι καθέδρα.

Ὅτι ἢ τύχη καὶ τὸ αὐτόματον εἰς τὸ ποιητικὸν αἷτιον ἀνάγονται, πλὴν κατὰ συμβεβηκός, ὡς εἴρηται, καὶ ὅτι ὕστερα νοῦ καὶ φύσεως· ὥστε, εἰ ὅτι μάλιστα κατὰ τινὰ αἷτιον τὸ αὐτόματον οὐρανοῦ καὶ τῶν ὄντων, ἀνάγκη πολλῶν πρότερον αἷτιον εἶναι νοῦν καὶ φύσιν.

Ὅτι τῶν τεσσάρων αἰτίων ἐνίοτε τὰ τρία συνέρχεται εἰς ἓν, ἡγουν τὸ ποιοῦν, τὸ εἶδος καὶ τὸ τέλος, εἰ καὶ μὴ εἰς ἓν τῷ εἶδει, ἀλλὰ τῷ ἀριθμῷ· ἄνθρωπον γὰρ γεννᾷ ἄνθρωπον ὁμοιον ἑαυτῷ κατὰ τὸ εἶδος ἕνεκα αὐτοῦ τοῦ προαγομένου, ταῦτόν δὲ εἰπεῖν, ἕνεκα τοῦ εἶδους, ὅπερ ἢ φύσις σκοπεῖ· καὶ ἐπὶ τῶν ἄλλων ζώων ὡσαύτως.

Ὅτι ἢ μὲν μαθηματικὴ πραγματεία περὶ τὰ ἀκίνητά ἐστιν, ταῦτα δὲ οὔτε κινεῖται οὔτε κινεῖ· ἢ δὲ μετὰ τὰ φυσικά, ἥτις καὶ πρώτη σοφία λέγεται, περὶ τὸ κινουῦν ἀκίνητον, ὅπερ ἐστὶ τὸ πρῶτον ποιοῦν· διὸ καὶ θεολογικὴ λέγεται. Τῆς δὲ φυσικῆς τὸ μὲν ἐστὶ περὶ τὰ κινούμενα μὲν, ἀφθαρτα δέ, οἷα τὰ οὐράνια, οἷς τὸ αἰτιῶδες ἔνεστι· τῶν ὑπ' αὐτά· ἄνθρωπον γὰρ οὐκ ἄνθρωπος μόνον ποιεῖ, ἀλλὰ καὶ ἥλιος, ἑκάτερος τῷ οἰκείῳ τρόπῳ. Τὸ δὲ ἐστὶ περὶ τὰ κινούμενα καὶ φθαρτά, ἡγουν τὰ γεννητά καὶ φθαρτά, οἷς καὶ τὸ αἰτιῶδες ἐγγύθεν ἐστὶ καὶ πρὸς τὰ προσεχῆ.

Ὅτι ἢ φύσις ἕκαστα ἕνεκά του ποιεῖ. Οὐκ αὐτομάτως καὶ κατὰ τὴν τύχην τὰ φυσικά γίνονται, ὡς ἐνιοὶ ἔλεγον, οὐς καὶ ἐλέγχει καλῶς. Τὰ μὲν γὰρ ὑπὸ τῆς φύσεως γινόμενα ἢ αἰεὶ ὡσαύτως ἔχει, ἢ ὡς ἐπὶ τὸ πολὺ· τὰ δὲ τύχη καὶ αὐτομάτως γινόμενα ὡς ἐπ' ἔλαττον. Τὰ τοίνυν ὑπὸ τῆς φύσεως γινόμενα, εὐτάκτως ἄλλου μετ' ἄλλο γινόμενου, διὰ πλειόνων ἐπὶ τὸ τέλος ἔρχονται, ὃ ἐστὶ τῆς φύσεως σκοπὸς τελευταῖος. Ὡς οὖν γίνονται, οὕτω καὶ πεφύκασιν, καὶ ὡς πεφύκασιν, οὕτω καὶ γίνονται, εἰ μὴ τι ἐμποδίσειε. Καὶ ἢ τέχνη δέ, λόγου χάριν ἰατρικὴ, τὴν φύσιν μιμουμένη, διὰ πολλῶν τῶν μέσων εἰρμῷ τινι καὶ τάξει τὸ τέλος αὐτῆς, τὴν ὑγείαν, ἐν τοῖς κάμνουσι δηλονότι, σκοπεῖ καὶ ποιεῖ· ὥστε

30

f. 162

πολλῶ μᾶλλον ἢ φύσις οὕτως. Τὸ δὲ θαυμαστότερον, ἀράχλαι καὶ μύρμηκες καὶ μέλιτται καὶ τὰ τοιαῦτα οὔτε προαιρέσει ποιοῦντα, οὔτε τέχνη καὶ βουλῆ χρώμενα, τῆ τοιαύτῃ μεθόδῳ εὐτάκτῳ πρὸς τὸ οἰκεῖον τοῖς ἔργοις ἕκαστα τέλος σπεύδουσιν. Εἰ δὲ τις ἀμφιβάλλοι μήποτε καὶ αὐτοῖς
 6 κατὰ λόγον καὶ νοῦν τὰ τοιαῦτα ἐνεργεῖται, ὡς καὶ ἐνίοι οὕτως ἐνόμισαν, ἀλλὰ καὶ τοῖς φυτοῖς, ἃ φανερώς εἰσὶν ἄλογα, τῆς τοιαύτης εὐταξίας ἐν τοῖς ἔργοις μέτεστι. Τὰ γὰρ φύλλα τῆς τοῦ καρποῦ στέγης χάριν καὶ τὰ περικάρπια καὶ τὰ τῶν σπερμάτων ἐνδύματα καὶ τὸ κατωφερές τῶν ῥιζῶν ἕνεκα τῆς τροφῆς καὶ τὰ τοιαῦτα ἐν αὐτοῖς εὐλόγως τε καὶ εὐτάκτως
 10 εἰσὶν· φύσει δὲ ταῦτα γίνονται· οὕτως ὅτι· ὥστε ἡ φύσις ἐστὶν ἡ ποιοῦσα τὰ φύσει γινόμενα ἕνεκά του καὶ τῆ τοιαύτῃ εὐτάκτῳ ὁδῷ πρὸς τὸ τέλος. Εἰ δὲ ἐνίοτε ἀτεχνούσιν τοῦ τέλους, ὡς ἐν τοῖς ἀμβλώμασι καὶ πηρώμασι, θαυμάζειν οὐ δεῖ. Γράφει γὰρ καὶ ὁ γραμματικὸς ἐστὶν ὅτε οὐκ ὀρθῶς δι' ἀμαρτίαν, καὶ ὁ ἰατρὸς οὐκ εὐστόχως ἐστὶν ὅτε ἐπότισεν,
 15 ἀλλ' οὐδὲν ἔττον καὶ τέχνη ποιοῦσι, καὶ ἕνεκά του καὶ εὐτάκτως τὰ πρὸς τὸ τέλος φέροντα πράττουσιν. Ἐλκει δὲ καὶ τὰ κατὰ τὸν Ἐμπεδοκλέα ἐν τῇ ἀρχῇ τῆς γενέσεως τεράστια εἰς τὴν αὐτεξουσίαν τοῦ σκοποῦ τῆς ἕνεκά του ποιοῦσης φύσεως, ὧν ἐκεῖνος τύχην καὶ αὐτόματον ἡτιᾶτο, ἃ ἀνδρογενῆ βούπρωρα καὶ βουγενῆ ἀνδρόπρωρα καὶ τοιαῦτα ἐκάλει, καὶ
 20 πολλοῖς ἐπιχειρήμασι τὸ τὴν φύσιν ἕνεκά του ποιεῖν πιστοῦται. Ἄτοπον δὲ φησι καὶ τὸ οἶεσθαι μὴ γίνεσθαι ἕνεκά του τὸ γινόμενον, ἐὰν μὴ
 f. 162^v ἴδωσι | τὸ κινουὺν βουλευσάμενον· ὁ δὲ γὰρ ὅτι καὶ ἡ τέχνη οὐ βουλεύεται ὅπως ποιήσασθε τὸ κατ' αὐτήν· καὶ γὰρ εἰ τὴν ἐν τῷ ξύλῳ ἢ ναυπηγικὴ ὡς ἐν τοῖς φύσει γινόμενοις ἢ φύσις, ὁμοίως ἂν ἐποίηε τῆ φύσει· μάλιστα
 25 δ' ἂν εἰκάζετο τὰ τῆς φύσεως τοῖς τῆς τέχνης, ὅταν τις ἰατρὸς ἰατροῦντα ἑαυτόν, ἐν ἑαυτῷ πάντως τὴν ἀρχὴν ἔχων τῆς κινήσεως καὶ ἕνεκά του ποιῶν.

Ὅτι, εἰ καὶ ἔνεστι τῆ ὕλης τὸ ἀναγκαῖον (ὁ δὲ καὶ τινες τῶν ἀρχαίων ἀνάγκην αὐτὴν ὠνόμαζον, μὴ ἐφικνούμενοι περαιτέρω), ἀλλ' οὐκ ἀπλῶς
 30 ἔνεστιν αὐτῇ τοῦτο, καθ' ὑπόθεσιν δὲ ἦτο· τοῦ εἶδους ἕνεκα καὶ τοῦ τέλους. Εἰ μὲν γὰρ ἐστὶ οἰκία, ἐξ ἀνάγκης καὶ λίθοι καὶ πλίνθοι καὶ ξύλα καὶ ὕλη· διὰ γὰρ τὴν οἰκίαν ταῦτα, ἢ ἐστὶ τὸ εἶδος· οὐ μὴν εἰ λίθοι καὶ τὰ τοιαῦτα, ἐποιεῖ ἂν ἐξ ἀνάγκης ἢ οἰκία. Εἰ δὲ τῆ ὕλης τὸ ἀναγκαῖον ἐξ ὑποθέσεως, τῷ εἶδει καὶ τῷ τέλει· ταῦτόν γάρ ἐστιν. Κἂν
 35 τοῖς φυσικοῖς ἀπλῶς ὑπάρχει τὸ ἀναγκαῖον. Καὶ αἷτιον μὲν τῆς ὕλης τὸ οὐ ἕνεκα καὶ τὸ εἶδος, ὅτι δι' αὐτό· οὐκ ἄνευ μέντοι τῆς ὕλης τὸ οὐ ἕνεκα, καὶ τοῦτ' ἐστὶ τὸ καθ' ὑπόθεσιν ἀναγκαῖον. Ἔστι δὲ καὶ ἀρχὴ τὸν τρόπον τινὰ τὸ οὐ ἕνεκα καὶ τὸ τέλος, ἀρχὴ δὲ οὐ τῆς πράξεως, ἀλλὰ τοῦ λογισμοῦ. Ἀνατρέπει δὲ καὶ τοὺς λόγους τῶν παλαιῶν τῶν τῆ ὕλης τὰ
 40 φυσικὰ πάντα λογιζομένων καὶ διὰ τοῦτο περὶ αὐτὴν διόλου διατριβόντων.

Sur le livre III.

Ἐκ τοῦ γάμμα τῆς φυσικῆς ἀκροάσεως.

Ὅτι εἶπερ ἡ φύσις ἀρχὴ κινήσεως, ἀναγκαῖος τῷ περὶ φύσεως σκοπού-
μένῳ ὁ περὶ κινήσεως λόγος. Ἐπεὶ δὲ ἡ κίνησις ἐπὶ τὸ συνεχὲς ἀνάγεται
ποσόν, τὸ δὲ συνεχὲς ποσόν πρῶτον συνεισάγει τὸν τοῦ ἀπείρου λόγον, ⁸
ὅτι τὸ συνεχὲς ποσόν ἐπ' ἀπείρον ἐστὶ διαίρετόν, ἀναγκαῖος τῷ φυσικῷ
καὶ ὁ περὶ τοῦ συνεχοῦς ἀπείρου λόγος. Εἰ δὲ καὶ τὸ διωρισμένον ποσόν
ἦτοι ὁ ἀριθμὸς ἐπ' ἀπείρον αὐξάνει δύναται τῇ προσθήκῃ, ἐκ τῆς ἐπ' ἀπει-
ρον διαίρεσεως τοῦ συνεχοῦς τούτ' ἔχειν δοκεῖ. Ἐπεὶ δὲ πᾶσα κίνησις ἐν
τόπῳ γίνεται καὶ ἐν χρόνῳ, Δημόκριτος δὲ καὶ ἄλλοι τὸ κενὸν ἀντὶ τόπου ¹⁰
τίθουσι, διὰ τοῦτο καὶ οἱ περὶ τῶν τριῶν τούτων λόγων ἀναγκαῖοι τῷ
φυσικῷ, ὁ περὶ χρόνου δηλονότι καὶ τόπου καὶ κενοῦ, εἴτε ἔστιν, εἴτε μή,
τὸ κενόν, καὶ προτίθησι τὴν περὶ κινήσεως σκέψιν.

Ὅτι πρὸς τὸν περὶ κινήσεως λόγον τέσσαρα προτίθησι λήμματα·
πρῶτον, ὅτι τῶν ὄντων τὰ μὲν εἰσὶν ἐντελεχεῖα | μόνον καὶ οὐδαμῶς δυ- f. 163
νάμει, ὡς τὰ πρῶτα αὔλα εἶδη· τὰ δὲ εἰσὶν ἐντελεχεῖα τε καὶ δυνάμει,
πλὴν οὐχ ἅμα οὐδὲ πρὸς τὸ αὐτό· οὐδὲ γὰρ πέφυκεν ἅμα εἶναι τε καὶ
μὴ εἶναι· τὸ δὲ ἐν δυνάμει οὐπω ἔστιν, εἰ καὶ δύναται εἶναι ποτε, οἷον
ἰδίανθρωπος ἐντελεχεῖα μὲν ἀνθρωπός ἐστι, δυνάμει δὲ λευκός, ἢ γραμ-
ματικός, ἢ οἰκοδόμος· δυνάμει δὲ μόνον εἶναι γυμνῇ ἀδύνατον· ἀνυπο- ²⁰
νόητον γὰρ τὸ μὴ ὄν ὅλως δυνάμει ὅτι οὐδὲν εἶναι. Θεωρεῖται δὲ τὸ δυνάμει
ἅμα καὶ ἐντελεχεῖα οὐκ ἐν οὐσίᾳ μόνον, ἀλλὰ καὶ ἐν ποσῷ καὶ ποιῷ καὶ
τοῖς ἄλλοις γένεσιν. Δεύτερον, λαμβάνει καὶ τίθησιν, ὅτι τῶν πρὸς τι τὰ
μὲν καθ' ὑπεροχὴν καὶ ἔλλειψιν λέγεται, ὡς τὸ μείζον καὶ τὸ ἔλαττον·
τὰ δὲ κατὰ τὸ ποιητικὸν καὶ παθητικὸν εἴτουν κινητικὸν καὶ κινητόν· ²⁵
τό τε γὰρ κινητικὸν τοῦ κινητοῦ ἐστὶ κινητικόν, καὶ τὸ κινητόν ὑπὸ τοῦ
κινητικοῦ ἐστὶ κινητικόν. Πολλῶν δὲ καὶ ἄλλων διαίρεσεων οὐσῶν ἐν τοῖς
πρὸς τι, ταύτας μόνας ὡς τῷ προκειμένῳ χρησιμευούσας ἐκτίθησιν. Τρί-
τον, ὅτι πᾶσα κίνησις ἐν τοῖς πράγμασι θεωρεῖται καὶ οὐκ ἔστι κίνησις
παρὰ τὰ πράγματα ἐν οἷς ἐστὶν ἡ κίνησις, ταῦτα δὲ εἰσι τέσσαρα τῷ ³⁰
γένει· οὐσία, ποιόν, ποσόν, τόπον. Καὶ ἔστιν ἡ μὲν κατὰ τὴν οὐσίαν
κίνησις καὶ μεταβολὴ γένεσις καὶ φθορά· ἡ δὲ κατὰ τὸ ποιόν, ἀλλοίωσις·
ἡ δὲ κατὰ ποσόν, αὐξήσις καὶ μείωσις· ἡ δὲ κατὰ τόπον, φορά. Καὶ
τούτ' ἐστὶ τὸ τέταρτον τῶν λημμάτων, ὅτι ἕκαστον τῶν τεσσάρων γενῶν,
περὶ ἃ ἡ κίνησις, ἐκ τῶν ἐναντίων εἰς τὰ ἐναντία ὑφίσταται τὴν κίνησιν ³⁵
καὶ τὴν μεταβολήν, ὡς σαφές ἐστὶν ἐφ' ἑκάστου.

Ὅτι κίνησις ἐστὶν ἡ τοῦ δυνάμει ὄντος ἐντελέχεια ἢ τοιοῦτον, οἷον
τοῦ ἀλλοιωτοῦ ἢ ἀλλοίωσις ἢ ἀλλοιωτόν, καὶ ἐπὶ τῶν ἄλλων ὡσαύτως.

Ὅτι καὶ τὸ κινεῖν φυσικῶς, ὃ δηλονότι κινεῖ κινούμενον πρὸς δια-

στολήν τοῦ ἀκινήτως κινουόντος, ποιεῖ μὲν καθὸ ἐνεργεία ἐστί, πάσχει δὲ καθὸ δυνάμει ἐστίν, καὶ οὐ μόνον ὑπ' ἄλλου κατ' ἄλλο πάσχει, ἀλλὰ καὶ ὑπ' αὐτοῦ τοῦ παθητοῦ τρόπον τινὰ ἐν τῷ ποιεῖν πάσχει· τὸ γὰρ δυνάμει θερμαντικὸν ἐν τῷ θερμαίνεσθαι ὑπ' αὐτοῦ τὸ θερμαινόμενον, ὁ δὲ δυνάμει θερμαντὸν ἦν, τελειοῦται τρόπον τινὰ ἐνεργεία γινόμενον: —

Ἐπιφ. 163 Ὅτι ἡ κίνησις, λόγου χάριν ἢ οἰκοδομησις, οὔτε ἐν τῷ οἰκοδομητῷ ἐστίν πρὶν ἀρξασθαι οἰκοδομεῖσθαι, οὔτε ἐν τῷ οἰκοδομηθέντι· ἵγουν τῆ οἰκία, | ἀλλ' ἐν τῷ μεταξύ τῆς δυνάμει καὶ τῆς ἐντελεχείας, τουτέστιν εὐθύς ἀρξαμένης τῆς ἐνεργείας καὶ πρὶν πέρας λαβεῖν, καὶ ἐστίν οἷον εἰπεῖν ἐνεργεῖα ἀτελής, καὶ διὰ τοῦτο χαλεπὸν εὐρεῖν αὐτὴν καὶ ὀρίσασθαι· οὔτε γὰρ στερησις ἐστίν, οὔτε δύναμις μόνον, οὔτε ἐνεργεῖα εἰλικρινῶς· τούτων οὐδεμίαν τῶν προειρημένων τριῶν αἰτιῶν καθάπαξ εἰς ταῦτὸν ἔρχεται· δύναμιν γὰρ τὴν ὕλην νοητέον, καὶ τὸ εἶδος ἐνεργεῖαν. Διὰ τοῦτο ὁ ἀποδεδομένος αὐτῇ ἔρος μόνος τε αὐτὴν ἡμῖν ὑποδείκνυσι καὶ ἀρκούντως· Γούτω τῷ ἔρω συνάδει πως καὶ τὰ περὶ τῶν ἀρχῶν Πυθαγορείους ὑποθεθειμένα· τιθέασι γὰρ ἐκ τῶν πρώτων ἐναντίων, τοῦ ὀρισμένου καὶ ἀορίστου, δέκα συζυγίας ἀρχῶν τάσδε ἀντικειμένας.

ἀγαθόν	, κακόν	ἀόριστα
πέρας	, ἀπειρον	
περιττόν	, ἄρτιον	
ἔν	, πλῆθος	
δεξιόν	, ἀριστερόν	
φῶς	, σκότος	
ἄρρεν	, θῆλυ	
ἡρεμοῦν	, κινούμενον	
εὐθύ	, κάμπυλον	
τετράγωνον	, ἑτερόμηκες	

Καὶ αὐτοὶ οὖν εἰς τὸ ἀόριστον μέρος τῆς συζυγίας τὴν κίνησιν τάττουσιν. Καὶ οἱ περὶ Πλάτωνα δὲ διὰ τὴν ἐν τῇ κινήσει φαινομένη ἀοριστείαν, ἑτερότητα αὐτὴν λέγουσι καὶ ἀνισότητά καὶ τὸ μὴ ὄν. Οὐδὲν δὲ τούτων ἀναγκαῖον κινεῖσθαι, οὔτε ἐκ τούτων μᾶλλον ἐστίν ἡ κίνησις ὡς ἀληθῶς ἢ ἐκ τῶν τούτοις ἀντικειμένων· οὐδὲν γὰρ μᾶλλον ἐστὶ μεταβολὴ καὶ κίνησις ἐκ τοῦ ἑτέρου εἰς τὸ ταῦτὸν ἢ ἐκ ταύτου εἰς τὸ ἕτερον, οὐκ ἐξ ἀνίσου εἰς ἴσον ἢ ἐξ ἴσου εἰς ἄνισον, οὐδ' ἐκ μὴ ὄντος εἰς ὄν ἢ ἐξ ὄντος εἰς μὴ ὄν.

Ἐπιφ. 30 Ὅτι πᾶν τὸ κινουόν φυσικῶς κινήτὸν ἐστὶ καὶ αὐτό, οὐ μόνον, ὡς εἴρηται· πρὸ μικροῦ, ἐπὶ ἐνεργεία γίνεται καὶ τελειοῦται, ἀλλὰ καὶ ἑτέρως· θιγγάνει γὰρ πῆ τοῦ κινουμένου καὶ ἀντιπάσχει τῇ θίξει· τὸ ἐνθερμαίνον ὀτιοῦν ψυχρὸν τῇ θίξει θερμαίνει καὶ ἐστίν αὐτὸ ταύτῃ πάσχειν καὶ ψύχεσθαι· καὶ ἔτι· ὡς ἂν ἡ τοιαύτη προσείη κίνησις, καὶ ἡ ἀκινήσια τούτου ἡρεμία ἐστίν, οὐχ ὡσπερ ἐπὶ τοῦ πρώτου ποιούντος ἢ ἀκινήσια ταυτότητος ἐστὶ καὶ ἀμετάβλητος ἐπὶ τοῦ αὐτοῦ διαμονή, καὶ μονιμωτάτη κατάστασις.

Ἐπιφ. 164 Ὅτι ἡ κίνησις ἐν τῷ κινήτῳ ἐστίν, ὡς ἐντελέχεια οὕσα αὐτοῦ, ἢ τοιοῦτον, ὑπὸ τοῦ κινήτου· ἐστὶ δὲ ἡ αὐτὴ πως καὶ ἐν τῷ κινήτῳ ὡς μία ἀμφοτέρων ἐνεργεῖα, μία δὲ τῷ ὑποκειμένῳ, | οὐ τῇ σχέσει. Δυσκὸν γὰρ πρὸς ἓν, καὶ ἓν πρὸς δύο τὸ αὐτὸ διάστημα, ἀλλ' ἡ σχέσις διά-

φορος· δύο μὲν γὰρ διπλάσια ἑνός, ἐν δὲ ἡμισυ δυοῖν, καὶ ὁμῶς τῶν διαφόρων σχέσεων ἐστὶ τὸ αὐτὸ ὑποκείμενον, καὶ Θύβηθεν Ἀθύναζε ἢ αὐτῇ ὁδὸς ἦτις καὶ Ἀθύναθεν Θύβαζε, τῷ ὑποκειμένῳ μέντοι γε ἡ αὐτή, οὐ τῇ σχέσει τῶν ὄρων· καὶ ἀνάβασις καὶ κατάβασις ὡσαύτως· ἀλλὰ διὰ τοῦτο οὔτε τὸ ἀναβαίνειν ταυτόν ἐστὶ τῷ καταβαίνειν, οὔτε τὸ κινεῖν τὸ ταυτόν τῷ ὑπ' αὐτοῦ κινεῖσθαι τὸ κινούμενον· οὐδὲ εἰ ἡ διδασκίς τῇ μαθήσει ταυτόν τῷ ὑποκειμένῳ, καὶ τὸ μαθηθάνειν τῷ διδάσκειν ταυτόν. Ἡ κίνησις δὲ καὶ πολλῶν μᾶλλον μία, ἣ ἐστὶν ὡσπερ καθόλου τι καὶ γένος διδάξεως καὶ μαθήσεως, καὶ ἄλλως ποιήσεως καὶ πράξεως· καὶ μία ἐστὶ τῷ ὑποκειμένῳ, τῷ δὲ λόγῳ καὶ τοῖς ὄροις διπλή. Εἶτα, τῶν πρὸς ταῦτα ἀντιθέσεων λογικῶν λελυμένων, ἀκριβέστερον τὴν κίνησιν ὀρίζεται ἐντελέχειαν τοῦ δυνάμει ποιητικοῦ καὶ πρακτικοῦ, ἣ τοιοῦτόν ἐστὶν ἐκάτερον.

Ὅτι ἐπομένως περὶ ἀπείρου σκοπεῖ, τὸν περὶ κινήσεως ἐκτελέσας λόγον. Καὶ οἱ παλαιοὶ γὰρ ὡς ἀρχὴν τινα τῶν ὄντων ἐτίθουσαν τὸ ἄπειρον, οἱ μὲν καθ' αὐτὸ νοοῦντες αὐτὸ καὶ οὐσίαν, Πυθαγόρειοι μὲν, τὸ τε ἔξω τε τοῦ ἀνθρώπου καὶ ἐν ἀριθμοῖς τὸ ἄρτιον καὶ τὴν δυάδα ἄπειρον λέγοντες*. Πλάτων δὲ ἔξω μὲν τοῦ οὐρανοῦ οὐ τιθεῖς, ἐν δὲ τοῖς αἰσθητοῖς καὶ νοητοῖς εἶδεσι, καὶ ὄλως τὸ μέγα καὶ τὸ μικρὸν ἄπειρον εἶναι λέγων. Οἱ δὲ φυσικοὶ ὡς συμβεβηκὸς τοῦτο τοῖς σωματικοῖς ἐθεώρουσαν, οἱ περὶ Ἀναξαγόραν δηλαδὴ καὶ Δημόκριτον, ὡς ἐν τῷ ἄλφα διώριστα καθαρώτερον. Καὶ δοκοῦσιν εὐλόγως ὑποθέσθαι τὸ ἄπειρον ἀρχὴν εἶναι· εἰ γὰρ μὴ μάτην ἐστὶν, ἢ ἀρχὴ ἐστὶν, ἢ ἐξ ἀρχῆς, ἐπεὶ πᾶν τὸ ὄν ἢ ἀρχὴ ἐστὶν, ἢ ἐξ ἀρχῆς. Ἄλλ' ἐξ ἀρχῆς μὲν οὐκ ἐστὶν· ἐστὶ γὰρ αὐτὸ πέρασ καὶ ἔξει πέρασ. Οὐκ ἄρα ἄπειρον. Λείπεται δὲ ἀρχὴν αὐτὸ εἶναι. Εἰ δὲ

* Dans la marge supérieure et la marge droite du f. 164 se lit cette note en partie indéchiffrable, à cause de la coupure du manuscrit:

Οἱ λέγοντες ἄπειρον εἶναι τὸν ἄρτιον ἀριθμὸν, ἔλεγον ὡς περαινόμενον πως καὶ ἐμπεριλαμβανόμενον τῷ περιττῷ· πᾶσα γὰρ τομὴ εἰς δύο, καὶ αἰεὶ ἐπ' ἄπειρον ἐστὶ τέμνειν εἰς δύο ἴσα, εἴτε ἄνισα, καὶ ἐπεὶ τὰ δεύτερα πρῶτος ἀριθμὸς ἄρτιος, ἄπειρον ὑπετίθετο τὸ ἄρτιον διὰ τὴν ἐπ' ἄπειρον εἰς δύο τομὴν, περαινέσθαι δὲ πως τῷ περιττῷ, εἰ νοοῖντο συνάπτεσθαι τὰ δυνάμει τμητὰ καὶ ἄπειρα· σημεῖον δὲ εἶναι τούτου τὸ γινόμενον ἐν τῇ προσθέσει καὶ συνθέσει γνωμόνων μεθ' ὄντων ἀριθμῶν τετραγώνων. Εἰ μὲν γὰρ συνθεῖη τις τετραγώνῳ τοιῷδε ἀριθμῷ γνωμονικῶς τὸν ἐξῆς τὸν ἀριθμὸν πάλιν εἶδος τετραγωνικὸν τὸν μόνον αὐξόμενον... Εἰ δὲ συντίθῃσιν ἀριθμὸν, καὶ διάφορον καὶ ἀόριστον εἶδος ἀποτελεῖται... καὶ ἀριθμὸς ὁ ἐξ ἀριθμοῦ αὐτὸν πολλαπλασιάζοντος γεννώμενος, οἷον ἄπαξ ἐν δύο, τὰ δύο τέσσαρα, τρεῖς ἔννεα, καὶ ἐξῆς. Ὁ γ' τοίνυν τὸ εἰς τῇ μονάδι τῷ πρώτῳ τετραγωνικῷ... ὁ πρῶτος περιττός ποιεῖ τὸν δ'· ὁ πρῶτος, προστεθείς τῷ δ', ποιεῖ τὸ τετραγωνικόν. Εἰ δὲ πρῶτον τις τῇ μονάδι τὸ ἐξ... τότε ἄρτιον τὰ β' ποιεῖ. Ὅτως ἄρτιον ἀριθμὸν τὸν ἕξ... τὸν ι', καὶ οὐδέις... τετραγωνικός ἐστὶν ἀριθμὸς, ὅς προστίθῃσιν...

ἀρχή, καὶ ἀγέννητον ἔστα· καὶ ἄφθαρτον· εἰ γὰρ γενητόν, ἀρχὴν ἔξει. Οὐκ ἄρα ἄπειρον καὶ ἄφθαρτον· ὁμοίως οὐκ ἄπειρον τέλος ἔχει, ὡς ἐπὶ πάντων ἐστὶ τῶν γεννητῶν καὶ φθαρτῶν.

Ἔστι πέντε τρόποις ἢ ὁδοῖς καταλαμβάνεται εἶναι τὸ ἄπειρον· πρῶτον
 f. 164^v μὲν ἐκ τοῦ χρόνου, ὅτι ἀνάγκη | τὸν χρόνον ἄπειρον εἶναι· εἰ γὰρ ἀρχὴν
 ἔχει, ἦν ὅτε οὐκ ἦν· τοῦτο δὲ ταῦτόν ἐστι τῷ ἦν χρόνος ὅτε οὐκ ἦν
 χρόνος καὶ ἦν χρόνος πρὸ τοῦ εἶναι αὐτόν, ὅπερ ἄτοπον· εἰ δὲ
 παύσεται, ἔστα· αὐθις χρόνος ὅτε οὐκ ἔστα χρόνος, καὶ ἅμα ἔστα τε
 καὶ οὐκ ἔστα· δεύτερον, ἐκ τῆς τοῦ μεγέθους ἐπ' ἄπειρον διαιρέσεως, ὡς
 10 οἱ μαθηματικοὶ μάλιστα τὸ ἄπειρον εἰσάγουσι· τρίτον, ἐκ τοῦ τὴν γένεσιν
 ἂν ἐκλείπειν, εἰ μὴ ἄπειρον ὑποκείμενον εἴη, ἐξ οὐπερ ἂν ἡ γένεσις ἀεί
 νοοῖτο· τέταρτον, ἐκ τοῦ πᾶν τὸ περαῖνον πρὸς τι περαίνειν· εἰ μὲν οὖν
 εἰς ἄπειρόν τι περαίνει, ἔχομεν τὸ ζητούμενον· εἰ δὲ εἰς πεπερασμένον, καὶ
 ἐκεῖνο αὐθις εἰς πεπερασμένον δεῖ περαίνειν, καὶ τοῦτο ἔστα ἐπ' ἄπειρον,
 15 ὡς κἀντεῦθεν εἶναι τὸ ἄπειρον· πέμπτον καὶ κυριώτερον, ὡς φησὶν, ἐκ
 τοῦ μὴ ὑπολείπειν ἐν τῇ νοήσει τὴν φαντασίαν ἐκτεινομένην ἀεὶ ὑπὲρ
 πᾶν ἕκαστον· ἔστι γὰρ ἀεὶ προσθήκην φαντάζεσθαι ἀριθμοῦ, κἂν τὸν
 πλείστον τις λάβῃ, καὶ τοῦτο ἐπ' ἄπειρον, καὶ τῆς πάντα περιεχούσης
 σφαίρας ἐπέκεινά τι φαντάζεσθαι καὶ ἐπ' ἄπειρον.

Ἔστι φυσικοῦ μάλιστα ἔστι σκέψασθαι εἰ ἔστι μέγεθος αἰσθητὸν
 ἄπειρον καὶ πρὸ τούτου διελέσθαι· ποσαχῶς τὸ ἄπειρον δύναται λέγεσθαι.
 Λέγεται τοίνυν ἓνα μὲν τρόπον ὃ μὴ πέφυκεν εἶναι δι' οὐδὲν διὰ τὸ μήτε
 ἀρχὴν ἔχειν μήτε πέρασ, ὥστε μηδὲ μέσον, ὡς ἡ στιγμή, ὥσπερ καὶ ἡ
 φωνὴ ἀόρατος λέγεται ὡς μὴ πεφυκυῖα ὁραῖσθαι, ὅτι μηδὲ κέχρισται·
 25 ἕτερον δὲ τρόπον τὸ διέξοδον μὲν ἔχον, ἀτελεύτητον δὲ, ὡς ὁ δακτύλιος
 καὶ πᾶς κύκλος· τὰ γὰρ ἐν τῷ κύκλῳ σημεῖα οὐδὲν μᾶλλον τότε ἢ τότε,
 ἀρχὴ ἢ τέλος ἐστίν. Ἔτι τὸ μόλις διεξιτητόν ἢ διὰ μέγεθος, ὡς ἡ μακρὰ
 ὁδός, ἢ διὰ κατασκευήν, ὡς λαβύρινθος· ἔτι τὸ φύσει μὲν διεξόδευτον,
 διὰ τινὰ δὲ αἰτίαν ἀδιόδευτον, ὡς ἡ διακεκαυμένη γῆ, καὶ ἡ κατεψυγμένη
 30 διὰ δυσκρασίαν μεγίστην ἐστὶν ἀδιόδευτος, καίτοι πέρασ καὶ ἀρχὴν ἔχουσα·
 ἔτι ἢ κατὰ πρόσθεσιν, ὡς ἐπὶ τοῦ ἀριθμοῦ· ἢ κατὰ διαίρεσιν, ὡς ἐπὶ
 μεγέθους, ἢ καὶ ἀμφοτέρως, ὡς εἰ τις νοήσῃ γραμμὴν τεμνομένην διόλου
 καὶ τὰ αὐτῆς τμήματα ἐπισυντιθέμενα.

Ἔστι τὸ ἄπειρον οὔτε καθ' αὐτό ἐστὶν ἐν τοῖς αἰσθητοῖς ὡς οὐσία,
 f. 165 οὔτε κατὰ συμβεβηκός, ὃ δείκνυσι λόγοις, | καὶ τῶν Πυθαγορείων καθά-
 πτεται οὐσίαν τε ὑποτιθεμένων τὸν ἀριθμὸν καὶ τὸν ἄρτιον ἀριθμὸν τὸ
 ἄπειρον. Ἔτι λογικῶς ἦτοι διαλεκτικῶς καὶ ἐνδόξως δείκνυται, ὡς οὐκ
 ἔστιν ἄπειρον μέγεθος ἢ ἀριθμός. Εἰ γὰρ σῶμά ἐστι τὸ ἐπιπέδῳ ὄρισ-

1 ἀγέννητον, γενητόν sic A

μένον, πῶς ἔσται ἄπειρον σῶμα τὸ ἐπιπέδῳ ὀριζόμενον; Καὶ αὐθις· εἰ
 ὁ ἀριθμὸς οὐ χωρίζεται τῶν μετεχόντων, ἀλλ' ἐν αὐτοῖς θεωρεῖται ἐνεργεί-
 ας ὢν, ἀριθμητὸς ἐστι· τὸ δὲ ἀριθμητὸν, πεπερασμένον, οὐκ ἄπειρον.
 Καὶ φυσικῶς δὲ δείκνυσι μὴ εἶναι σῶμα ἄπειρον· ἢ γὰρ σύνθετον ἔσται,
 ἢ ἀπλοῦν. Εἰ μὲν οὖν σύνθετον, ἢ ἐξ ἀπείρων σύγκειται, ἢ πεπερασ- 5
 μένων· καὶ εἰ μὲν ἐκ πεπερασμένων, καὶ αὐτὸ τοιοῦτον ἔσται· εἰ δὲ ἐξ
 ἀπείρων, ἢ πάντα τὰ συντιθέμενα ἄπειρα ἔσται· ἀδύνατον δὲ πλείω ἄπειρα
 ὑφ' ἐνὶ περιέχεσθαι ἄπειρα· ἢ τίνα τῶν συντιθέμενων ἄπειρα ἔσται, ἢ ἐν
 ἐκ πάντων· καὶ εἰ τοῦτο, τὸ ἄπειρον ἐκεῖνο περιέσται τῶν ἄλλων καὶ
 φθереῖ αὐτά· καὶ τὸ ὕδωρ γὰρ καὶ ὁ αἶρ, εἰ ἄπειρόν τι αὐτῶν εἴη, 10
 φθереῖ τὰ ἄλλα στοιχεῖα πεπερασμένα. Ἀλλὰ μὴν εἰ ἀπλοῦν ὑποτεθείη
 τὸ ἄπειρον σῶμα, τὰ τε ἄλλα σώματα φθереῖ καὶ αὐτὸ οὐκ ἀρχικὸν ἔσται·
 ἀπλοῦν ὄν· ἐκ γὰρ τῶν ἐναντίων ἐδείχθη εἶναι τὴν γένεσιν, ἐνὶ δὲ καὶ
 ἀπλῶ πῶς ἂν ἐνυπάρχοι τὰ ἐναντία; Ἔτι δὲ καὶ ἄλλη διαιρέσει τοῦτο
 δείκνυσιν, τὸ μὴ εἶναι σῶμα αἰσθητὸν ἄπειρον, καὶ μάλιστα τῶν ἐν 15
 γενέσει καὶ φθορᾷ καὶ ὑπὸ σελήνην· ἢ γὰρ ἐξ ἀνομοιομερῶν ἢ ὁλότης
 αὐτῶ, ἢ ἐξ ὁμοιομερῶν· κατ' ἄμφω δὲ ὁμοίως ἀδύνατον δείκνυσι, τριῶν
 προϋποτιθεμένων, ὅτι πᾶν αἰσθητὸν σῶμα πέφυκεν εἶναι· που ἦτοι ἐν
 τόπῳ, καὶ ὅτι ἐκάστῳ σώματι τόπος ἐστὶν οἰκεῖος, καὶ τῷ πυρὶ ὁ ἄνω,
 καὶ τοῖς ἄλλοις οἱ οἰκεῖοι τόποι, καὶ ὅτι ὁ αὐτὸς ἐστὶ τόπος παντὸς σώ- 20
 ματος, ὅλου τε αὐτοῦ καὶ μορίου αὐτοῦ, οἷον ὅλης τῆς γῆς καὶ μιᾶς
 βόλου ὁ κάτω, καὶ πυρὸς καὶ σπινθήρος ὁ ἄνω. Τούτων ὑποτεθέντων
 ἐπεξέρχεται τῇ προθέσει, ὅτι οὔτε ἐξ ὁμοιομερῶν, οὔτε ἐξ ἀνομοιομερῶν
 δύναται εἶναι σῶμα αἰσθητὸν ἄπειρον· οὐκοῦν οὐδὲ ὅλως εἶναι. Ἐλέγχει
 δὲ καὶ Ἀναξαγόραν ὑποτιθέμενον, τὸ μίγμα τῶν ὁμοιομερειῶν ὄν ἄπειρον, 25
 μὴ ἀνάγκην εἶναι ἐν τόπῳ ὑπάρχειν αὐτὸ διὰ τὸ στηρίζειν ἑαυτὸ | καὶ f. 165 v
 τρόπον τινὰ εἶναι καὶ μένειν ἐν ἑαυτῷ.

Εἶτα δείκνυσιν ὅπως ἀδύνατον λέγειν ἅμα ἄπειρον εἶναι σῶμα καὶ
 τόπον τινὰ εἶναι τοῖς σώμασιν καὶ ἰδιότητα αὐτοῖς ἐνεῖναι· κουφότητος, ἢ
 βαρύτητος. Ἡ γὰρ βαρὺ ἔσται, ἢ κουφόν, καὶ ὁπότερον τούτων εἴη, τὸν 30
 οἰκεῖον τῇ ἰδιότητι τόπον ἔξει· μόνον, καὶ οὕτως οὐκ ἔσται ἄπειρον· οἱ
 γὰρ δύο τόποι ὁμοῦ ὑπερέξουσιν τοῦ ἀπείρου, εἴπερ ἐν τῷ ἐνὶ μόνῳ τούτων
 ἴστί. Εἰ δὲ κατὰ μέρη εἰς ἄμφω τοὺς τόπους διασπασθείη, πρῶτον μὲν
 πῶς ἔσται διελεῖν αὐτό; πῶς δὲ καὶ τοῦ ἀπείρου τὸ μὲν ἄνω ἔσται, ἄλλο δὲ
 καὶ κάτω ἢ ἔσχατον, ἢ μέσον; ταῦτα γὰρ πέρατα. Εἶτα καὶ τὸ ἄνω καὶ 35
 κάτω καὶ αἱ λοιπαὶ τοῦ τόπου διαφοραὶ ὠρισμένα εἰσὶν ἐν τῷ παντί,
 οὐδὲ πρὸς ἡμᾶς μόνον εἰσὶ καὶ θέσει· τοῦτο δ' ἀδύνατον προσίκειν τῷ
 ἀπείρῳ. Ἔτι, εἰ πᾶν σῶμα ἐν τόπῳ, ταῦτόν δὲ εἰπεῖν, ὅτι ποῦ, ἢ ἄνω
 ἢ ἑλκονότι, ἢ κάτω, ἢ ὀπουοῦν· τὸ δὲ ποῦ ὠρίσται οὕτω καὶ πεπερασταί,
 ὥστε καὶ οὐδεὶς τόπος ἄπειρος· ἀδύνατον εἶναι διὰ ταῦτα σῶμά τι ἄπειρον. 40